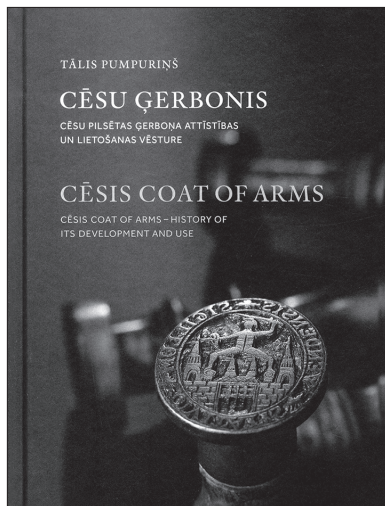

Tālis Pumpuriņš. *Cēsu ģerbonis: Cēsu pilsētas ģerboņa attīstības un lietošanas vēsture = Cēsis Coat of Arms: Cēsis Coat of Arms – History of its Development and Use*. Cēsis: Cēsu Vēstures un mākslas muzejs, 2017. 112 lpp.: il. ISBN 978-9934-8472-4-0

2017. gada sākumā klajā nācis apjomā neliels, bet nozīmīgs darbs, kas veltīts Cēsu pilsētas ģerbonim. Nozīmīgs vispirms tādēļ, ka vēstures palīgdisciplīnu jomā pētījumu, it īpaši monogrāfiska rakstura, nav daudz. Izņēmumi ir tikai numismātika un heraldika, lai gan arī šajās jomās publikācijas pēdējos gadu desmitos viegli saskaitāmas uz roku pirkstiem. Heraldikai minētajā laika posmā, iespējams, paveicies visvairāk, jo tajā dažādu virzienu pētīšanai pievērušies I. Lancmanis, S. Šnē, J. Baltiņš, T. Pumpuriņš un arī recenzijas autors. Tomēr monogrāfiska rakstura publikācijas, izņemot I. Lancmaņa visaptverošo šīs palīgdisciplīnas rokasgrāmatu¹, tā arī nav parādījušās, un vispirms jau tieši tādēļ, nepievērtoties citām tās kvalitātēm, grāmata pamatoti pelnījusi uzmanību.

Cēsu Vēstures un mākslas muzeja vēsturnieks, Vidzemes Augstskolas docents Dr. hist. Tālis Pumpuriņš plašāk pazīstams kā Latvijas karoga vēstures pētnieks. Viņa promocijas darbā balstītā monogrāfija “Sarkanbaltsarkanās – Latvijas karoga krāsas”² līdz šim ir vienīgais akadēmiskais un plašākais pētījums veksiloloģijā Latvijā. Pievērtoties municipālās heraldikas jomai, autors ir saglabājis sava pētnieciskā darba rokrakstu – rūpīgu, ārkārtīgi detalizētu avotu apzināšanu un to detalizētu analīzi, piesaistot ne tikai muzeju, arhīvu un publicēto materiālu, bet arī atrodot interesantus avotus privātkolekcijās, sniedzot analītisku

¹ Imants Lancmanis (2007). *Heraldika*. Rīga: Neputns.

² Tālis Pumpuriņš (2000). *Sarkanbaltsarkanās – Latvijas karoga krāsas: Pētījumi, atmiņas un dokumenti par Latvijas valsts karoga tapšanas vēsturi*. Cēsis: Cēsu Vēstures un mākslas muzejs.

un vienlaikus viegli uztveramu izklāstu. Līdz šim savos pētījumos viņš aplūkojis Valmieras, Cēsu apriņķa un Latgales heraldisko simbolu veidošanās vēsturi,³ Cēsu pilsētas ģerbonim veltītā grāmata ir pētnieka apjomīgākais darbs šajā jomā.

Cēsu ģerboņa vēstures izklāsts grāmatā sadalīts divās nodaļās. Proportcionāli apjomīgākā nodaļa – “Cēsu ģerboņa izveide un attīstība no 14. gadsimta līdz 20. gadsimta vidum” – veltīta hronoloģiski plašākajai, avotiem skopi nosegtajai un sarežģītākajai pētījuma daļai. Tajā autors skrupulozi izseko Cēsu pilsētas simbolikas attīstībai no tās pirmsākumiem 14. gadsimtā līdz padomju okupācijai 1940. gadā, ģerboņa formēšanās un izmantošanas gaitām. Šajā nodaļā arī interesants pirmpublicējums – Cēsu pilsētas vaska zīmoga foto. Zīmogs pievienots ar 1383. gadu datētam dokumentam, kas glabājās Lībekas arhīvā. Līdz šim un joprojām lielākā daļa senākā sfragistiskā materiāla dažāda rakstura publikācijās tiek pārpublicēta no R. Tolla un J. Zaksendāla *Siegel un Munzen der weltlichen un geistlichen Gebietiger über Liv-, Est- un Curland bis zum Jahre 1561 nebst Siegeln einheimischer Geschlechter* (1887), T. Pumpuriņa darbs sniedz iespēju salīdzināt, cik precīzi bijuši 19. gs. otrās puses avotu ilustrāciju sagatavotāji. Cēsu pilsētas zīmoga gadījumā jāsecina, ka mākslinieka Karla Juliusa Mildes zīmējums reāliju atveido ļoti precīzi.

Salīdzinoši plaši aplūkots arī līdz šim pētnieciskajā aprītē Latvijā mazu uzmanību piesaistījušais Krievijas cara Ivana IV Bargā 16. gs. 80. gadu valsts zīmogs, kurā citu 12 simbolu vidū attēlotajai Cēsu simbolikai neprecīzi pievienots teksts, kas to saista ar Tallinu. Interesanti atzīmēt, ka Ivana IV zīmogā atveidots arī Rīgas arhibīskapijas “zīmogs”, kuram garāmejot pievēršas arī T. Pumpuriņš. Attēloto Krievijas cara apvienoto (iekaroto) zemju simbolu starpā tas ir vienīgais ģerbonis *de facto* – dalītā vairogā novietoti Rīgas arhibīskapijas (šķērskrustā savienoti krusta un bīskapa ziļi) un Rīgas domkapitula (heraldiskā lilija) heraldiskie simboli.

Hronoloģiski sekojošo gadsimtu Cēsu ģerboņa apskatā iezīmējas laika posms, kas saistās ar 18.–19. gs. un 20. gs. sākumu. Šajā posmā pirmo reizi Cēsu pilsētas simbolika tiek juridiski fiksēta kā ģerbonis (1729., 1788. g.) un ir iespējams iegūt priekšstatu par vairoga un figūru krāsām. Jāatzīmē, ka vērojamā nestabilitāte vairoga lauka atveidojumā – zelta

³ Tālis Pumpuriņš (2000). Valmieras pilsētas un apriņķa ģerboņi. No: *Valmieras Muzeja Raksti*. Valmiera: Valmieras muzejs; Tālis Pumpuriņš (1998). Cēsu apriņķa ģerbonis. No: *Cēsu novada vēsture II*. Cēsis: Cēsu Vēstures un mākslas muzejs; Tālis Pumpuriņš (2003). Latgales ģerboņa izveide XX gadsimta pirmajā pusē. *Humanitāro Zinātņu Vēstnesis*, Nr. 4.

lauks 1754. gadā uzstādītajā pilsētas ģerbonī Sv. Jāņa baznīcas kanceles uzejā un sudraba lauks 1788. gadā apstiprinātajā ģerbonī – liek uzdot pamatotu jautājumu par to, cik sen pirms 18. gs. Cēsu zīmogā attēlotie elementi tiek uztverti un izmantoti kā ģerbonis. Diemžēl no 17. gs. saglabāties tikai viens avots – Cēsu mazās ģildes brāļu grāmatā ievietotais attēls, kas neļauj izvērstāk spriest par pilsētas simbolikas attīstību šajā laikā. Zelta lauks ģerbonim atveidots arī 1884. gadā Sv. Jāņa baznīcā uzstādītajām vitrāžām, tādēļ neskaidra ir ievērojamā vācbaltiešu heraldikas pētnieka Konstantīna Metiga izvēle 20. gs. sākumā veidot zilu vairoga lauku. Kā to atzīmē arī T. Pumpuriņš, šim zīmējumam ir būtiska loma starpkaru perioda Cēsu ģerboņa izveidē, pārņemot gan vairoga un figūras krāsas, gan piecu torņu sienu (līdz tam pilsētas simbolikas atveidojumā dominē sešu torņu sienas atveidojums) un vienkāršotu karavīra figūru, to tuvinot 1383. gada zīmogā atveidotajam. Atzīmējams, ka K. Metiga veidotā ģerboņa krāsu rekonstrukcija ir arī neheraldiska, novietojot krāsu uz krāsas (resp., zilā laukā attēlojot sarkanu mūra sienu un karavīru dabiskās krāsās).

Cēsu ģerboņa izveidei un pielietojumam Latvijas Republikā 1923.–1940. gadā atvēlēta nodaļas beigu daļa, balstīta uz plašāku avotu klāstu, kas meklējami gan Heraldikas komitejas materiālos, gan arī salīdzinoši daudzajos ģerboņu attēlos, tos izmantojot dažādās situācijās. Šķiet, ka šo sadaļu būtu bijis vērtīgi papildināt ar Cēsu apriņķa ģerboņa izveides vēstures apskatu gan tādēļ, ka nākamajā nodaļā liela uzmanība veltīta Cēsu novada ģerboņa izveidei, gan arī tādēļ, ka autors apriņķa ģerboni jau aplūkojis savos pētījumos.⁴

Grāmatas otrajā nodaļā risināti jautājumi, kas saistās ar Cēsu simbolikas vēsturi 20. gs. otrajā pusē. Cēsu ģerboņa vēstures peripetijas šeit vieglāk saistāmas ar citu Latvijas pilsētu ģerboņu likteņiem: periods bez savas heraldiskās simbolikas, kas ilgst līdz 20. gs. 60. gadu beigām – 70. gadu sākumam, “padomju heraldikas” laiks, veidojot valdošajai ideoloģijai atbilstošus, bieži vien heraldikas likumības pārkāpjušus ģerboņus, intereses par kādreizējiem ģerboņiem straujš pieaugums un vēsturiskās (20. gs. 20.–30. gados veidotās) heraldikas atjaunošana 20. gs. 80. gadu beigās. Cēsnieki, atjaunojot 1925. gadā apstiprināto pilsētas ģerboni, bija vieni no pirmajiem, kas 1988. gadā to izdarīja vēl pirms nedaudz vēlāk izveidotās Heraldikas komisijas darba uzsākšanas tā paša gada 17. novembrī. Šajā nodaļā aplūkota arī Cēsu pilsētas karoga un Cēsu novada ģerboņa izstrādes gaita, ļaujot iepazīties ar šo simbolu ne vienmēr

⁴ Tālis Pumpuriņš (1998). Cēsu apriņķa ģerbonis. No: *Cēsu novada vēsture II*. Cēsis: Cēsu Vēstures un mākslas muzejs.

līdzenajām un vienkāršajām akceptēšanas gaitām Heraldikas komisijā. Nodaļa bagātīgi ilustrēta, piedāvājot iepazīties ne tikai ar pašiem simboliem, bet arī to apstiprināšanas oficiālo dokumentu attēliem.

Kopumā vērtējot darba struktūru, ņemot vērā tā pētniecisko aspektu un nopietno atsauču sistēmu, nedaudz pietrūkst Cēsu simbolikas izpētes historiogrāfijas, kas lasītājam varētu palīdzēt labāk uztvert autora ieguldījumu gan avotu bāzes paplašināšanā, gan arī atsevišķu ģerboņu attīstības aspektu izvērtējumā.

Jāatzīmē, ka T. Pumpuriņa pētījuma nozīmība saistās ne tikai ar skrupulozo Cēsu heraldiskās simbolikas avotu apzināšanu un sistemātiska izklāsta piedāvājumu lasītājam. Tas iezīmē arī jaunas perspektīvas, jaunu problemātiku, kas risināma nākamajiem Latvijas municipālās heraldikas vēstures pētniekiem. Viens no šādiem aspektiem ir jautājums, kas saistās ar pilsētu ģerboņu hronoloģijas problemātiku jeb vienkāršāk – ar jautājumu par to, kurā brīdī 13.–15. gs. zīmogos atveidotā simbolika kļūst par ģerboņiem šī vārda tiešā nozīmē, kad šos simbolus sāk atveidot vairogā un krāsu/metālu salikumā? Avotu trūkuma dēļ šis visai būtiskais jautājums nav viegli skaidrojams un tikai Cēsu pilsētas ģerboņa attīstības un lietošanas vēstures skatījumā arī neatrisināms. Likumsakarīgi, ka arī T. Pumpuriņš izvairījies no strikti noteiktas atbildes, kad īsti Cēsu 14. gs. zīmogā attēlotā simbolika “izaug” par ģerboni. Autora veiktā avotu analīze liecina, ka pirmo reizi vārds “ģerbonis” (*Wappen*) lietots ar 1680. gadu datētam zīmējumam, lai gan arī tajā sniegts tikai Cēsu jau senākajos zīmogos sastopamo simbolu zīmējums bez vairoga un heraldisko krāsu/metālu atveidojuma. Ģerbonis ar aprakstu savukārt sastopams tikai kopš 1729. gada. Tomēr grūti pieņemt, ka tikai no 17. gs. – 18. gs. sākuma iespējams sākt runāt par Cēsu pilsētas ģerboni tajā nozīmē, kādā saprotam simbolikas attēlojumu vairogā un noteiktās krāsās.

Iespējams, ka, risinot jautājumu par pilsētu zīmogu simbolikas pāraugšanu ģerboņos, perspektīvā lielāka uzmanība pievēršama numismātiskajiem avotiem. Livonijas posma monētas ir pateicīgs avots heraldiskiem pētījumiem, to aversos pamatā attēlota naudas garanta simbolika, visbiežāk – ģerbonis, reversos – norāde uz kalšanas vietu gan leģendā, gan arī simbolu formā. Šie avoti ļauj pieņemt, ka to pilsētu, kurās kaltas Livonijas ordeņa, arhibīskapijas un bīskapiju monētas, simbolika vairogos tiek sākta attēlot 16. gs. pirmajā pusē (Tallina, Rīga, Tērbata), līdz ar to šajā brīdī var runāt par pilsētu ģerboņiem *de jure* un *de facto*. Diemžēl Cēsu gadījumā šo avotu piesaiste nedod rezultātus – Cēsīs 15. gs. beigās – 16. gs. sākumā kaltajās monētās redzami tikai monētu garantu –

ordeņa mestru (Bernda fon der Borha, Johana Freitāga fon Loringhofena un Voltera fon Pletenberga) dzimtu ģerboņi, bet reversā – Livonijas ordeni simbolizējošais krusts. Vai tas liecina, ka šajā laikā zīmogā attēlotā simbolika vēl netiek lietota ārpus pilsētas kancelejas un tādējādi Cēsu ģerbonis kā noformējies heraldikas simbols vēl nepastāv? Tomēr iespējams, ka Cēsu simbolikas kā kalšanas vietas neatspoguļošana saistāma ar citiem aspektiem – Cēsu kā ordeņa mestra rezidences nozīmīgumu, tādējādi dominējot ordeņa simbolikai, vai arī Cēsu monētu kaltuves epizodisko, politisko cīņu noteikto īslaicīgo pastāvēšanu.⁵ Jebkurā gadījumā ģerboņa (ne zīmoga simbolikas) hronoloģijas jautājums paliek atklāts.

Jebkurā pētījumā skats no malas neizbēgami izceļ lielākas un mazākas neprecizitātes un diskutablus aspektus. Pašsaprotami, ka tādus var atrast arī šajā darbā, kurā tie galvenokārt saistāmi ar vispārīnājumiem ārpus tiešās tēmas. Tā, piemēram, par šāda vispārīnājuma radītu neprecizitāti jāuzlūko jau ievadā izteiktais apgalvojums, ka ģerbonis kā Eiropas pilsētu pašapliecināšanās zīme parādās 11.–15. gs. (5. lpp.). Lai gan, rūpīgāk iedziļinoties, kļūst saprotams, ka ar šiem hronoloģiskajiem ietvariem teikumā domāti Eiropas viduslaiki kopumā, tomēr steidzīgākam lasītājam var rasties iespaids, ka jau 11.–12. gs. eksistē pilsētu ģerboņi, kas, protams, tā nav. Nesaprotama ir arī lakas kā zīmogmateriāla pieminēšana saistībā ar 15.–16. gs. (11. lpp.) – tā sauktā “spāņu vaska” jeb zīmoglakas parādīšanās Eiropas kancelejās nav saistāma ar laika posmu agrāku par 16. gs. vidu – 17. gs., bet Latvijas teritorijā – ar apmēram gadsimtu vēlāku laiku.

Diemžēl autora veiktā visnotaļ pozitīvi vērtējamā pētījuma kvalitāti lasītājam kā darvas karote medus mucā mazina arī neveiklība angļiskajā kopsavilkumā. Angliski it kā pareizais apraksts ignorē specifisko un sarežģīto angļu heraldikā lietoto terminoloģiju. Latviski nelasošajiem muncipālās heraldikas pētniekiem un interesentiem ģerboņa apraksts, tulkotāja ar vieglu roku sniegts *simple english* formā, radīs pilnīgi nepareizu priekšstatu par darba akadēmisko līmeni. Recenzenta piedāvātā versija “*Azure, a brick wall fivefold – towered gules and portcullis raised sable, a soldier with sword and shield proper in white tunic upon*” varbūt vismaz šeit sniegš nepieciešamo cieņas devu autoram, kura nozīmīgo pētījumu tiešām būtu interesanti iepazīt arī heraldikas jomas speciālistiem ārpus Latvijas.

Armands Vijups

⁵ Tatjana Berga (2016). Monētu kaltuvju darbība Latvijas teritorijā. No: *Arheoloģija un etnogrāfija*, 29. laid. Rīga: Zinātne, 126. lpp.